

İLKÖĞRETİM SEKİZİNCİ SINIF DİNLEME METİNLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

*Ayşe Eda GÜNDOĞDU**

ÖZET

Ders kitapları, günümüzde, değişen eğitim anlayışına rağmen hâlâ dersin temel materyali olma işlevini devam ettirmektedir. Diğer derslerle karşılaştırıldığında; Türkçe dersi için ayrı bir öneme sahip olan ders kitapları, öğrencilerin ana dilini öğrenme sürecinde ilk karşılaştıkları yazılı dilsel ürünleri de içerisinde barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kitaplarda dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi sürecinde öğrenciye iyi birer örnek olabilecek metinlerin yer alması öngörülmektedir.

Çalışmada İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda yer alan dinleme metinleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiş, temel dil becerilerinden biri olan dinleme becerisine katkısı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dinleme Becerisi, Dinleme Metinleri, Ders Kitabı, Türkçe Dersi.

INVESTIGATION OF EIGHTH GRADE ELEMENTARY SCHOOLS LISTENING TEXTS IN TERMS OF CERTAIN VARIABLES

ABSTRACT

Today, in spite of the changing concept of education, the textbooks keep the major function as a lesson material. Compared to other lessons materials, the textbooks of Turkish lesson have a special importance about being the first written products in mother tongue education process. In this respect, developing of listening, speaking, reading and writing skills, the texts that are being in textbooks must be good example of language.

In this study, Eighth Grade Elementary School Teachers Book of Turkish Lesson' listening materials were examined in terms of certain variables and the contribution of listening texts to the listening skill.

Keywords: Listening Skill, Listening Text Textbook, Turkish Lesson.

Giriş

Dinleme, konuşan kişinin vermek istediği mesajı, pürüzsüz olarak anlayabilme ve söz konusu uyarana karşı tepkide bulunabilme (Demirel ve Şahinel 2006, 72), karşı tarafı edilgen bir yapıda izleme değil, iletişimin tam olarak gerçekleşebilmesi için iletiyi alma ve yorumlama çabası (Umagan 2007, 149-150), konuşan ya da sesli okuyan bir kişinin vermek istediği sözlü mesajları doğru olarak anlayabilme etkinliği (Özbay 2005, 11), sesleri ve sözleri zihinde yapılandırmak (Güneş 2007, 74), işitmek için kulak verme (TDK 2005), bildirişimin zincirini algılamak, kulağımıza (ve gözümüze) ulaşan bilgiyi anlamak, bu bilgiye anlam vermek, bu bilgi hakkında ne düşündüğümüze veya hissettiğimize karar vermek, işitilene cevap vermek (Bonet vd. 2001, 3), tanımlarıyla açıklanmaktadır.

* Mersin Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, elmek: aedagundogdu@gmail.com

Dinleme, bireylere kazandırılması gereken temel dil becerilerinden biridir. Bireyin çevresini ve dünyayı doğru biçimde algılaması ve içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlaması açısından dinleme becerisinin önemli bir payı vardır (Çiftçi 2007, 131). Bunun yanı sıra, bilgi ve düşünceleri anlama, sıralama, sınıflama, ilişki kurma, düzenleme ve değerlendirme yapabilme gibi bireyin akademik düzeyini geliştirmesi açısından da dinleme son derece önemli bir beceridir (Demirel ve Şahinel 2006, 73).

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilerin kazanımlar ve etkinlikler yoluyla *dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma* becerilerini geliştirmeleri, dilimizin imkân ve zenginliklerinin farkına vararak Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanmaları hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler, dil sevgisi ve bilinci kazanarak öğrenme sürecinde daha verimli olacak, kendilerini hayata ve geleceğe hazırlayacak birikimi edineceklerdir (MEB 2006, 3).

Bu çerçevede programda dinleme/izleme becerisinin, diğer dil becerileri (okuma, yazma, konuşma) ile bütünlüklü olarak ele alınması, becerilerin birbiriyle örtümlü olarak geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda, etkili bir dinleme becerisi eğitimi, diğer dil becerilerinin gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Dinleme ve konuşma becerisi, iletişim sürecinde birbirinden ayrılmayan iki beceridir. Çünkü söz konusu beceriler iletişimde birbirini tamamlayan unsurlardır ve biri olmadan diğerinin olması düşünülemez. Bunun yanı sıra dinleme ve okuma becerileri de dildeki alıcı beceriler olduğundan dolayı, okuduğunu anlama becerisi gelişmiş bir bireyin, dinlediğini anlama becerisi de üst düzeyde olacaktır. Dinleme becerisinin yazma becerisine etkisi de büyüktür. Dinleme becerisi gelişmemiş bir kişinin yazma becerisinin de tam olarak gelişmesini beklemek gerçek dışı olacaktır. Çünkü dinleme becerisi yetersiz olan bir kişinin anlama becerisi eksik demektir ve bu doğrultuda, anlama becerisi gelişmemiş bir kişinin anlatma becerisi de gelişmemiştir (Özbay 2005, 66-71). Dolayısıyla dinleme becerisinin gelişimi, diğer dil becerilerinin gelişimiyle doğrudan ilişkilidir.

Öte yandan, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda hedeflenen temel aşama öğrencilerin anadili kullanımını geliştirmek, ihtiyacı olabilecek bilgi birikimini oluşturmak ve dil bilinci kazandırmak olarak özetlenebilir. Bu süreçte ders kitaplarının önemli işlevleri vardır. Öğrencilerin bilgiye ulaşma sürecinde faydalanabileceği ilk kaynaklardan biri bu anlamda Türkçe ders kitabıdır. Ders kitabı, öğrenme-öğretme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin neler öğreneceğini önemli ölçüde etkileyen bir kaynaktır. Ders kitapları, hem formal hem de informal öğrenmelere kaynaklık etmektedir. Öğretim programlarının amaçlarının gerçekleştirilmesinde bu açıdan ders kitapları önemli bir yere sahiptir (Küçükahmet vd. 2000, 34). Bilinmektedir ki, sınıf içerisinde kullanılması önerilen çeşitli geleneksel ve modern araç-gereçler ayrı tutulduğunda, ders kitapları günümüzde birer ders aracı olarak eğitim-öğretimdeki önemli yerini korumaktadır (Ceyhan ve Yiğit 2005, 18).

2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı çerçevesinde ders kitapları adı altında üç farklı kitap kullanılmaktadır. Bunlardan ders kitabı ve çalışma kitabı öğrenciler, öğretmen kılavuz kitabı ise öğretmenler tarafından ders materyali olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kitaplar dinleme becerisi açısından ele alındığında, dinleme etkinlikleri öğrenci çalışma kitabında, dinleme metinleri ise öğretmen kılavuz kitabında yer almaktadır.

Dinleme sürecinin etkili ve verimli olabilmesi açısından, öğretim programının öngördüğü dinleme metinleri ve etkinliklerinin nitelikli olması önkoşuldur. Dinleme metinleri, öncelikle kendi içerisinde yapıcı ve anlamca bütünlük taşıyan, öğrencinin yaş ve düzeyine uygun, tema ile uyumluluk gösteren metinler olmalıdır. Metinlerde söz konusu niteliklerden birinin yer almamasının, diğer öngörülerin de gerçekleşmesini geçersiz hâle getirdiği söylenebilir. Örneğin,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

yapıca ve anlamca bütünlüklü, tema ile uyumluluk gösteren bir metnin öğrencinin yaş ve seviyesine uygun olmaması, metni alımlamayı zorlaştıracak, anlaşılmayan bir metin doğrultusunda dinleme becerisini geliştirmek imkânsız hâle gelecektir. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu ölçütler birbirini tamamlamakta ve etkili bir dinleme sürecinin ilk basamaklarından olan metni anlama aşamasını desteklemektedir. Bu çerçevede, söz konusu metinlerin içeriklerinin ölçünlü birtakım özellikleri taşıması gerekmektedir.

Amaç

Çalışmanın amacı; İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda (Pasifik Yayınları 2009) yer alan dinleme metinlerini çeşitli değişkenler (tema-metin uyumu, metinlerin yaş grubuna uygunluğu, metinsellik ölçütleri) açısından değerlendirmek, bu çerçevede metinlerin dinleme sürecine katkısını belirlemektir.

Araştırmanın alt problemleri şunlardır:

1. İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda yer alan dinleme metinlerinde tema-metin uyumu ne düzeydedir?
2. İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda yer alan dinleme metinlerinin hitap ettiği yaş grubuna uygunluğu ne düzeydedir?
3. İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda yer alan dinleme metinleri, metinsellik açısından ne düzeydedir?

Önem

Dinleme, sınırlı da olsa, informal yollarla da kazanıldığı için ihmal edilmiş bir dil becerisidir. İşitme ve dinleme ayrımının yapılması, işitmenin dinleme için ön koşul niteliğinde olan fiziksel bir özellik olduğunun bilincine varılması ve dinleme becerisinin geliştirilmesinin gerekliliği, söz konusu becerinin 2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı çerçevesinde yeniden yorumlanmasını ve ayrıntılandırılmasını sağlamıştır.

Çocuklar okul çağına kadar, dış dünyayı kodladıkları dil edinimi sürecinde dinlemeyi ve biyolojik ön yeterliliğin ardından da konuşmayı kullanırlar. Biyolojik süreçler göz önüne alındığında dinleme (eğer herhangi bir özel durum yoksa) anne karnında başlar ve okul çağı dönemine kadar sürer. Konuşma içinse ses organlarının gelişim sürecini beklemek gerekmektedir. Bu anlamda dinleme, bireyin dış dünyaya karşı karşıya kaldığı, kendisi dışındaki tüm varoluşların kodlarını taşıdığı, dili algıladığı ilk eşiktir (Özkan 2010).

Dinleme becerisi pratikle gerçekleştirilmesi gereken zihinsel bir beceridir. Dinleme becerisini geliştirmiş bir insan, düşünce hızını da faydalı olarak kullanmayı bilir ve konuşmacının aktardıklarının doğruluğunu, önyargı taşıyıp taşımadığını, bilgilerin nesnel ya da özneliğini sorgulamak için yeterli zamana sahip olur (Nichols ve Stevens 1974, 43-44). Bunun yanı sıra, eğitim sisteminin genellikle "anlatma yöntemi" üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, dinlemenin mutlaka geliştirilmesi gereken bir dil becerisi olduğu kabul edilmelidir (Özbay 2005, 12). Dolayısıyla akademik süreçlerde ve günlük hayatta son derece önemli olan etkili dinleme becerisi, Türkçe dersi içerisinde kazanılması hedeflenen bir beceridir.

Ana dili olarak Türkçenin öğretiminde dinleme becerisinin ders kitabı başta olmak üzere kaset, cd vb. materyaller yardımıyla kazandırılması beklenmektedir. Dinleme becerisini kazandırma sürecinde görsel ve işitsel materyalin önemi tartışılmaz bir gerçektir. Söz konusu materyallerin nitelikli ve işlevsel olması bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma, uygulamadaki dinleme metinlerinin niteliğini değerlendirmek ve dinleme materyallerinin hazırlanmasında birtakım ölçütlerin standartlaşmasına katkıda bulunmak açısından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Çalışmada 2008-2009 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı kabul edilen Pasifik Yayınlarının İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı¹ konu edilecektir. İncelemeye konu olan dinleme metinleri her temanın sonunda bir tane olmak üzere toplam altı tanedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Tema No, Tema Adı ve Metin Adı

Tema No	Tema Adı	Metnin Adı
1	Toplum Hayatı	Yetim Kalan Ağaçlar
2	Atatürkçülük	Sevgili Öğrencim Ahmet
2	Atatürkçülük	Sevgili Öğretmenim
3	Milli Kültür	Miras Keçe
4	İletişim	Çok Sesli Bir Ziyaret
5	Kişisel Gelişim	Oğuz'un Gençliği
6	Kavramlar ve Çağrışımlar	Daldan Dala

2.YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitim ile ilgili bir çalışmada ders kitapları, program yönergeleri vb. veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek 2008, 187-189).

Doküman incelemesi, genel tarama ve içerik analizi olmak üzere iki farklı yöntemi içerisinde barındırmaktadır. Genel tarama, araştırmayla ilgili literatürü okuma, anlama ve nitel olarak yorumlama süreçlerini kapsarken; içerik analizi, bir mesajın belirli özelliklerinin objektif ve sistematik bir şekilde tanınmasına yönelik çıkarım yapıldığı bir tekniktir. İçerik çözümlemesi, metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli sözcüklerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu sözcük ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunur (Büyüköztürk vd. 2010, 269). Söz konusu yöntem eğitimbilimsel alanda, okul kitaplarındaki değerler sistemini açığa çıkarmak, öğrenmenin nitelik ve niceliğini veya bilgi düzeylerinin gelişimini izlemek gibi amaçlar doğrultusunda seçilebilir (Tavşancıl ve Aslan 2001, 43). Çalışmada doküman incelemesi ve içerik analizi birlikte kullanılacaktır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde içerik çözümlemesi yapılan dinleme metinlerinin tema-metin uyumu, metinlerin yaş grubuna uygunluğu ve metinlerin metinsellik ölçütlerine göre niteliği üzerine bulgu ve yorumlara yer verilecektir.

¹ İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı, (2009), Pasifik Yayınları. Ankara.

3.1.Tema-Metin Uyumu

2005 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın 1981 Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndan ayıran temel farklılıklardan biri, “konu” yerine “tema” kavramının tercih edilmesi ve metinlerin, içerik olarak temalar çerçevesinde seçilmesidir. İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda 2008-2009 öğretim yılı için belirlenen dinleme metinlerinin tema ile uyum düzeyleri Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2: Tema No, Tema Adı, Metin Adı, Metnin İletisi, Uyumluluk Düzeyi

Tema No	Tema	Metnin Adı	Metnin İletisi	Uyum
1	Toplum Hayatı	Yetim Kalan Ağaçlar	Doğa Sevgisi	Düşük
2	Atatürkçülük	Sevgili Öğrencim Ahmet	Atatürk'ün Başarıları	Yüksek
3	Atatürkçülük	Sevgili Öğretmenim	Atatürk'ün Eğitime Bakışı	Yüksek
4	Milli Kültür	Miras Keçe	Değeri anlaşılmayan bir kecenin müzeye alınma hikâyesi	Kısmen
5	İletişim	Çok Sesli Bir Ziyaret	Sonradan zengin olan bir adamın yaşam tarzı	Düşük
6	Kişisel Gelişim	Oğuz'un Gençliği	Oğuz Kağan'ın kahramanlıkları	Kısmen
7	Kavramlar ve Çağrışımlar	Daldan Dala	Yazınsal/bilgi verici metin ayrımı	Düşük

Tablo 2'de de görüldüğü gibi metinlerin yalnızca ikisi (2. ve 3.) tema ile uyumlu, ikisi (4. ve 6.) kısmen uyumlu ve üçü (1., 5. ve 7.) temayla uyumsuzdur. Bu durumun temel nedeni metinlerin ölçülenmiş yöntemler doğrultusunda seçilmemiş olmasıdır.

Örneğin, programda “Toplum Hayatı” temasında “*Medeniyet, Birey ve Toplum, Yardımlaşma, Komşuluk İlişkileri, Küreselleşme, Dayanışma, Dostluk*” gibi alt temalar yer almaktadır. Söz konusu tema için seçilen metin alt temalarının hiçbirine dâhil olmadığı gibi toplumsal hayata eleştirel bir gözle bakan ve doğa sevgisini öne çıkaran bir metindir. Aynı şekilde, “Kavramlar ve Çağrışımlar” temasının alt temaları “*Rüya-Düş-Hayal, Oyun ve Eğlence, Harfler ve Sayılar, Estetik Zevk, Güzellik, Zıtlıklar, Önce-Şimdi-Sonra*” olarak belirlenirken, temanın dinleme metninin mesajı ‘metin türlerinin doğru yerde kullanılması’ üzerinedir.

3.2. Metinlerin Yaş Grubuna Uygunluğu

Öğrencinin bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimini dikkate almaksızın yapılacak bir eğitim, hedeflerin gerçekleşmesine hizmet edemeyeceği gibi, öğrencide var olan becerilerin de körelmesine yol açabilir. Çünkü eğitim, öğrenenin var olan potansiyelini açığa çıkarma işidir. Onun doğasına aykırı bir biçimde yapılacak etkinlikler öğrenmeyi sağlamaz (Arslan vd. 2007, 33).

Türkçe Öğretim Programı'nda, dinleme-izleme materyallerinde bulunması gereken özelliklerden öğrencinin yaş grubu ve düzeyiyle ilgili olanlar şunlardır:

“Öğrencilerin sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek cinsellik, karamsarlık, şiddet vb. öğeler yer almamalıdır; öğrencilerin ilgi alanlarına ve seviyesine uygun olmalıdır, insan hak ve özgürlüklerine, insanî değerlere aykırı öğeler yer almamalıdır (MEB 2006, 56-58)” bu çerçevede incelenen metinlerin ilgili ölçütler açısından değerlendirmesi aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Metinlerde Yer Alan Aykırı Ögeler

Ögeler	Cinsellik	Karamsarlık	Şiddet	Argo	İnsani Değerlere Aykırılık
Mtn. No					
1		*			
2					
3					
4				*	*
5			*	*	*
6			*		
7					

1. Yetim Kalan Ağaçlar, 2. Sevgili Öğrencim Ahmet, 3. Sevgili Öğretmenim, 4. Miras Keçe, 5. Çok Sesli Bir Ziyaret, 6. Oğuz'un Gençliği, 7. Daldan Dala.

Tablo 3'te de görüldüğü gibi bazı metinlerde karamsarlık, şiddet, argo, insani değerlere aykırılık ögeleri gözlemlenmektedir. Özellikle şiddet içeren ögeler ve argo kullanımı 4., 5., 6. metinde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda çeşitli ögeler dâhilinde, ders kitaplarında yer alan söz konusu ifadeler yer almaktadır.

Örnek 1. “-..... **herifler**, diye bağıyor onlara” (Çok Sesli Bir Ziyaret). -Argo kullanımı-

Örnek 2. “Elim o gözü dönmüş **canavarlar** tarafından **bir kevgir gibi dişlendiği** için eskisinden de fena durumda.” (Çok Sesli Bir Ziyaret). -Şiddet içeren ögelerin kullanımı-

Örnek 3. “Herkül çok iyi terbiye edilmiştir, diyor. Bir Alman polisinden satın almıştım. Mesela, bir işaret yapsam **kuşbaşı gibi parçalar** seni.” (Çok Sesli Bir Ziyaret). -Şiddet içeren ögelerin kullanımı-

Örnek 4. “Biraz önce beni alkışlayan **veletlerden** korkunç bir tezahürat daha yükseliyor.” (Çok Sesli Bir Ziyaret). -Argo kullanımı-

Örnek 5. “Biz beton duvarların ve asfalt yolların çocukları olarak mutluluğu yanlış yerlerde aramaya devam edecektik.” (Yetim Kalan Ağaçlar). -Karamsarlık içeren bir anlatımın var olması-

Örnek 6. “Yazık ki maldan anlamayan kişiler eline düşmüş. **İnsanlar değil eşekler kullanmış...** **Hayvan** olsa bunları görür insan be?..” (Miras Keçe). -Argo kullanımı ve insani değerlere aykırı ifadelerin kullanımı-

Örnek 7. “Konmuştu gergedanın barsağını yer durur.” (Oğuz'un Gençliği). -Şiddet içeren ögelerin kullanımı-

3.3. Metinlerin Metinsellik Ölçütlerince Değerlendirilmesi

Türkçe Öğretim Programı'nda, dinleme-izleme materyallerinde bulunması gereken özelliklerden metinsellik ile ilgili olanlar şunlardır:

“Metinler, Türkçenin anlatım zenginliklerini ve güzelliklerini yansıtmalıdır; işlenecek süreye uygun uzunlukta olmalıdır; dinleme metinlerinde, metnin özünü ve anlam bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltma ya da düzenlemeye gidilebilir; düzenleme sırasında metne cümle ya da paragraf düzeyinde ekleme yapılamaz, öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirecek, hayal dünyalarını zenginleştirecek nitelikte olmalıdır; öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunacak ve onlara estetik bir duyarlılık kazandıracak nitelikte olmalıdır (MEB 2006, 56-58).”

Yukarıda belirtilen ölçütlerin, bir metnin niteliği üzerine yorum yapmak için yeterli olmadığı görülmektedir. Açıklamada daha çok ders kitaplarına alınmak üzere belirlenmiş metinlerin kısaltma ve/ya düzeltme sürecine ilişkin bilgiler verilirken metnin biçimsel yapısı ile ilgili işlenecek süreye uygun uzunlukta olması belirtilmiştir.

Çalışmada metinler, metindilbilimin yöntemleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Tümce ötesi bir anlayışla inceleme konusuna eğilen metindilbilim, bir şiir, bir öykü, bir dilekçe, bir gazete makalesi ya da herhangi bir bilimsel yazı olsun, her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları saptar. Böylece çeşitli metin türleri arasındaki değişik yapı ve işlev özelliklerini ortaya çıkarır (Köçer 2010, 3). Metindilbilim, farklı birtakım inceleme yöntemlerini içerisinde barındırmaktadır. Çalışmada bu yöntemlerden biri olan ‘küçük yapı’ ve ‘büyük yapı’ çözümlemesi kullanılacaktır. Bağdaşıklık görünümleri metnin küçük yapısı; tutarlılık ve bilgi toplama gibi metin merkezli özellikler de metnin büyük yapısı adı altında incelenecektir.

3.3.1. Bağdaşıklık Görünümleri Açısından Dinleme Metinleri

Bağdaşıklık, bir yazının metin olmasında metin içi ilişkileri kuran dilsel özelliklerin tümü olarak tanımlanmaktadır (Günay, 2007: 71). Bağdaşıklık kavramını ilk kez ortaya Halliday ve Hasan’ın “*Cohesion in English*” adlı makalelerinde bağdaşıklık görünümleri; gönderim, değiştirim, eksilteli yapı, bağlaçlar, sözcüksel bağdaşıklık yoluyla oluşan bağdaşıklıklar olmak üzere beş farklı düzeyde incelenmektedir (Halliday ve Hasan 1976, aktaran Karatay 2010, 374). Çalışmada göz önünde bulundurulmuş ölçütlerin temel çerçevesi de bunlardır. Metinler öncelikle genel anlamda bağdaşıklık açısından incelenecek (bkz. Tablo 4), daha sonra metinde yer alan bağdaşıklık görünümleri örneklendirilecektir.

Tablo 4: Bağdaşıklık Ölçütleri Açısından Metinler

Bağdaşıklık Ölçütü		Var	Kısmen	Yok
1	Gönderimsel Açıdan	<i>Art Gönderim</i>	*	
		<i>Ön Gönderim</i>	*	
		<i>Dış Gönderim</i>	*	
2	Eksilteli Yapılar Açısından	<i>Dilbilgisel</i>		*
		<i>Mantıksal</i>		*
3	Değiştirimsel Açıdan		*	
4	Sözcüksel Açıdan		*	
5	Bağlaçlar Açısından	*		

Gönderim yoluyla oluşan bağdaşıklık içerisinde art gönderim, ön gönderim ve dış gönderimler ele alınacaktır. Art gönderim, ‘tümce ya da metin içerisinde bir sözcüğün daha sonra aynı ya da farklı kavramlarla ifade edilmesi’, ön gönderim ‘tümce ya da metin içerisinde bir sözcüğün kendinden önceki bir kavrama göndermede bulunması’, dış gönderim ise ‘metin içerisinde bulunmayan bir kavram ya da olaya ilişkin bilgi verilmesi’dir. Metinlerde gönderimsel açıdan sorunlara rastlanmamaktadır.

Örnek 8. “Orada **herkesten** uzak ama **herkes** için bir şeyler yapmanın zevkini yaşıyordu.” (Yetim Kalan Ağaçlar). → ön gönderim.

Örnek 9. “Gözlerimle görmeliyim, diyordu. **Bizim keçe... Paşa'nın mirası... İki yüz lira...**” (Miras Keçe). → art gönderim.

Örnek 10. “Gelgelelim **Seçme Romanlar**'la ilgili ancak yirmi bir satır bulunuyordu içinde.” (Daldan Dala). → metin dışı gönderim.

Ögeleri eksik olan fakat durumsal ya da dilbilgisi açıdan kolayca kavranabilen yapısal düzleme *eksiltili yapı* denmektedir (Vardar 2002, 92). Eksiltili yapılar metni yazınsallaştırmak için değil, yazınsal metnin gerekliliğinden kaynaklı kullanılmalıdır. “Yetim Kalan Ağaçlar” adlı metinde ise mantıksal ve dilbilgisel açıdan gerekmediği halde eksiltili yapı kullanılmıştır. Metnin okuma değil de dinleme yoluyla alımlanacağı da göz önünde bulundurulduğunda, bu tip kullanımların –işlevsiz olanlarının- dinlemenin kalitesini düşürme olasılığı yüksektir. Diğer metinlerde ise eksiltili yapı kullanımı açısından bir sorun gözlemlenmemiştir.

Örnek 11. “O zaman çocuklarına, eşine dostuna velhasıl paylaşmak istediği herkese, biraz mahcup ve biraz da reddedilme endişesiyle ‘Kiraz zamanı geliyor, gelin de toplayın...’ davetinde bulunuyordu...” (Yetim Kalan Ağaçlar).

“Değiştirim ögesinin işleyişi, metinde kimi kez bir adın, kimi kez bir eylemin, kimi kez de bir ya da birden fazla tümcenin tamamının yerini tutuşuna göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle *ada bağlı, eyleme bağlı ve tümceye bağlı* türleri ortaya çıkmaktadır.” (Özkan 2004, 178). “Yetim Kalan Ağaçlar” adlı metinde değiştirim ögesinin kullanımlarının ölçüt dâhilinde olmadığı görülür.

Örnek 12. “**Meyve ağaçları... Onlarca kiraz, onlarca elma, bir iki dut ve onlarca kavak...**” (Yetim Kalan Ağaçlar).

Sözcüksel bağdaşıklık, ‘aynı anlamsal alan içerisine giren sözcükleri aynı dizgede kullanmak’ olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu bağdaşıklık düzeyinde hem anlamsal hem de yapısal bir birliktelik olmak durumundadır. “Sevgili Öğretmenim” ve “Çok Sesli Bir Ziyaret” adlı metinlerde sözcüksel bağdaşıklık görünümlerinin ölçütler dışında olduğunu görmek mümkündür.

Örnek 14. “Sizin, bizim okulumuzdan ayrılıp da başka bir şehire, başka bir okula, başka öğrencilere gideceğinizi öğrendiğimde çok ama çok üzül müştüm.” (Sevgili Öğretmenim).

Örnek 15. “Gösterilen yakından dolayı tüylerim ürperiyor, kendimden geçiyorum.” (Çok Sesli Bir Ziyaret).

Bağlaçlar, dilbilgisinde eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve tümceleri çeşitli anlam ve görev ilişkileri kurarak bağlayan sözcük birimlerdir. Bağlaçlar, söylem düzlemine anlamları ile değil işlevleriyle çıkarlar (Özkan 2004, 178). Bağlaçlar metinde çeşitli işlevleri yerine getirir: “ve, da, dahi, ayrıca, dahası, bile, hatta” bağlaçları ekleyici; “ama, fakat, lakin, maalesef, -A rağmen vb.” bağlaçlar karşılaştırma-zıtlık; “diye, böylece, bu yüzden-bakımdan, bunun için, çünkü, nitekim vb.” bağlaçlar sebep-sonuç gösterme, “yani, belli ki, demek ki, meğer, tabii ki, vb.” bağlaçlar açıklama; “eğer, şayet, ancak, -madıkça, aksi takdirde, yoksa vb.” bağlaçlar koşul işlevlerini görürken iki veya daha fazla dizgeyi birbirine bağlar (Karatay 2010, 375). Metinlerde bağlaçlar yoluyla yapılan bağdaşıklık görünümlerinin ölçütler dâhilinde olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek 16. “Halbuki ağaçların altında mutluluk vardı ve mutluluk pazarda, manavda satılmıyordu.” (Yetim Kalan Ağaçlar).

3.3.2. Tutarlılık Açısından Dinleme Metinleri

Tutarlılık, birbirini izleyen tümcelerin sözdizim, anlam ve kullanım bakımından çelişmemesidir (Vardar 2002, 197). Tutarlılık, bağdaşıklık kavramı üzerine geliştirilebilecek bir betimlemedir. Bir metni tutarlılık açısından incelemek metnin tümünü anlamsal olarak değerlendirmektir (Günay 2007,116). Bağdaşıklık bir metnin sözel yapısına gönderimde bulunurken tutarlılık bu sözel yapının öğeleriyle ulaşılabilecek kavramsal alandaki tüm ilişkilere gönderimde bulunmaktadır (Petöfi 1986 ve Uzun 1995; aktaran İşeri 2010, 100). Bu açıdan bakıldığında tutarlı bir metnin öncelikle bağdaşık olması gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi metinlerin büyük ölçüde bağdaşık olmadığı görülmektedir. Bu durum tutarlılığın sağlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Metnin tutarlı olması öğelerin çizgisel gelişiminde izlek, kişi, yer ya da olay bakımından yinelenmesi ve temel bir izlek çerçevesinde gelişmesi; her yeni bilginin önceki ve sonrakilerle bağıntılı olması; iyi bir düzenleme biçimine sahip olması; söylenmek istenilen her şeyi anlatabilmek için gerekli olan şeylerin söylenmesi ve anlamsal olarak aynı durumsallığı sürdürmesi (metnin aynı tez doğrultusunda işlenmesi) gerekmektedir (Günay 2005, 119-121).

“Sevgili Öğretmenim” ve “Sevgili Öğrencim Ahmet” adlı metinlerde izleksel olarak bir aynılık olmasına rağmen, bilgilerin düzenlenişi sürecinde tutarlılığı azaltan yapıların var olduğunu görmek mümkündür. Metinler, öyküleyici bir anlatımla başlayıp bilgilendirici ve nesnel ifadelerle devam etmekte ve sonrasında öyküleyici anlatımla bitirilmektedir. Bu durum metinlerin düzenlenme biçimiyle de yakından ilgilidir. “Yetim Kalan Ağaçlar” adlı metinde de aynı tutarsızlığı görmek mümkündür. Bilgilerin sıklıkla yinelenmesi, metnin birkaç imge etrafında işlenmesi, metnin düzenlenişine aykırı bir düzeyde karşımıza çıkmaktadır.

“Çok Sesli Bir Ziyaret” metni ana izleğin dışına çıkan gereksiz bilgiler vermesinin yanında düzenleniş bakımından da tutarlılığa aykırı öğeleri içerisinde barındırmaktadır.

“Oğuz’un Gençliği” adlı metin ise izleksel açıdan tutarlı görünmesine karşın iletisel olarak açık bir metin değildir. Tutarlı bir metnin öncelikle anlaşılır olması gerekmektedir.

“Miras Keçe” ve “Daldan Dala” metinlerinin ise izleksel ve anlamsal açılardan son derece tutarlı düzenlendiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda da görüldüğü gibi yedi adet metnin beşinin düşük tutarlılık düzeyine sahip olduğunu görmek mümkündür. Özellikle metnin düzenleniş süreci ve bilgilerin aşamalandırılması sıklıkla gözlenen tutarsızlık görünümleridir.

3.3.3. Bilgi Toplama Açısından Dinleme Metinleri

Bilgi toplama, okuyucunun okuduğu metninle ilgili gereksinim duyabileceği metinle ilgili açıklayıcı bilgileri belirtir. Metni anlamak için toplumsal bir bilgiye, yazarın yaşadığı ya da olayın geçtiği toplum ve döneme uygun bilgilere de gereksinim olabilir (Günay 2007, 125).

“Sevgili Öğretmenim” ve “Sevgili Öğrencim Ahmet” adlı dinleme metinleri, tarihsel bilgi birikimini gerektiren metinler olup bilgi toplamayı zorunlu hâle getirmektedir. Bu metinlerden, “Sevgili Öğretmenim” adlı metinde bilgi toplama söz konusu iken metnin içeriğinde bilgi verilmiş fakat kaynak gösterilmemiş, “Sevgili Öğrencim Ahmet” adlı metinde hem bilgi verilmiş hem de kaynak gösterimi kullanılmıştır. Söz konusu metinde kaynak gösterimi “*” sembolüyle metin

içerisinde ve sayfa sonunda yer almaktadır. Dolayısıyla dinleme metinlerinin bilgi toplama açısından kısmen yeterli olabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, tema kavramı “bir metindeki olaylardan, çatışmalardan veya konuşmadaki ifadelerden çıkarılabilecek kavram, duygu” olarak tanımlanmıştır (MEB 2006, 287). Söz konusu temalar, metnin içeriğinin seçimi ve kazanımların dağılımında bütünlük oluşturmak amaçlı oluşturulmuştur fakat dinleme metinlerinde, tema-metin uyumunun genel anlamda düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Metinlerden ikisi, izleksel açıdan temayla tam olarak uyum sağlamakta, ikisi kısmen uyum sağlamakta, diğer üçü de temayla uyum sağlamamaktadır. Bu durum tematik öğrenme başarısını düşürmekte ve “tema” ayrımlanmasını işlevsiz hâle getirmektedir.

Öte yandan, metinlerin büyük çoğunluğunda karamsarlık, şiddet, argo, insani değerlere aykırılık içeren anlatımların var olduğunu söylemek mümkündür. Öğrencilerin duygusal gelişimini etkileyebilen bu öğelere Türkçe Öğretim Programı'nda ölçüt getirilmesine rağmen ders kitabında yer alan metinlerde uygulanma aşamasında sorun yaşanmaktadır. Metinlerin dinleme yoluyla alımlanacağı da düşünüldüğünde, yalnızca dinleyen için değil aktaran için de son derece sıkıntılı olabilir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda her beceri alanının önemli olduğuna dikkat çekilerek, “bir toplumun okuma kültürünün oluşturulabilmesinin ve okuma alışkanlığının kazandırılmasının sorumluluğu” Türkçe derslerine yüklenmiştir. Bu nedenle ders kitaplarına seçilecek metinlerin niteliklerinin yüksek olması gerekmektedir (İşeri 2010, 108). Bu açıdan bakıldığında, nitelikli bir metin öncelikle bağdaşıklık ve tutarlılık açılarından iyi kurgulanmış olmalıdır. Çünkü bir metnin iletisinin doğru ve kolay alımlanması, bağdaşık ve tutarlı olmasını gerektirmektedir. Çalışmada, dinleme metinlerinin bağdaşıklık ve tutarlılık açısından yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan dinleme metinlerinin içeriksel ve biçimsel açılardan, dinleme becerisini geliştirmeye yönelik birtakım yetersizlikler barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- AŞILIOĞLU Bayram (2007), “**Başlıca Öğrenme ve Öğretim İlkeleri**”, (Ed. Mehmet Arslan), Öğretim İlke ve Yöntemleri, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 31-48.
- BONET Diana vd. (2001), **Business of Listening: A Practical Guide to Effective Listening**, Boston, MA. USA.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener vd. (2010), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- CEYHAN Erdal ve Birol YİĞİT (2005), **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ÇİFTÇİ Ömer (2007), “Aktif Dinleme”, **Milli Eğitim Dergisi**, S:176, s.231-242.
- DEMİREL Özcan ve Melek ŞAHİNEL (2006), **Türkçe Öğretimi**, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- GÜNAY Doğan (2007), **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınevi, İstanbul.
- GÜNEŞ, Firdevs (2007), **Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma**, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.

- İŞERİ Kamil (2010), “Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin Metinsellik Özellikleri”, (Ed. Hakan Ülper), **Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri**, Pegem Yayıncılık, Ankara, s. 91-112.
- KARATAY Halit (2010), “Bağdaşıklık Araçlarını Kullanma Düzeyi İle Tutarlı Metin Yazma Arasındaki İlişki”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:13, s.373-385.
- KÖÇER Nigar (2010), **Milli Eğitim Bakanlığınca Önerilen 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinlerin Metinsellik Ölçütleri Bağlamında Çözümlemesi**, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mersin.
- NICHOLS Ralph ve Leonard A. STEVENS (1974), “Dinleme Sanatı”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S:80, s. 43,44.
- ÖZBAY Murat (2005), **Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi**, Akçağ Yayıncılık, Ankara.
- ÖZKAN Bülent (2004), “Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner’in “Onikiye Bir Var” Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümleri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:13/1, s.167-182.
- ÖZKAN Bülent (2010), “Ana Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Dinleme/İzleme Etkinlikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, III. Türkçenin Eğitimi Öğretimi Kurultayı, 1-3 Temmuz, İzmir.
- MEB (2005), İlköğretim Türkçe Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- TAVŞANCIL Ezel ve Esra ASLAN (2001), **İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri**, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- TERTEMİZ Neşe vd. (2004), “Ders Kitabı ve Eğitimdeki Önemi”, (Ed. Leyla Küçükahmet), **Konu Alanlı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu**, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara, s.33-66.
- TÜRK DİL KURUMU, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.org.tr>, (Erişim Tarihi: 14.11.2010).
- Türkçe İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı** (2009), Pasifik Yayınları, Ankara.
- UMAGAN Suat (2007), “Dinleme” (Ed. Ahmet Kırkkılıç, Hayati Akyol), **İlköğretimde Türkçe Öğretimi**, Pegema Yayıncılık, Ankara, s.149-163.
- VARDAR Berke (2002), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM Ali ve Hasan ŞİMŞEK (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.